

НАД РІКОЮ ОРЕСОЮ

1. ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

Склали дум без ліку,
Розказали в пісні
Люди про болото,
Про своє Полісся.

А не чув я пісні
Про Комуни смілу,
Славних комунарів,
Гордих своїм ділом.

Як вони віддано
В нетрях, де завали,
Для всього Союзу
Слави добували.

А не чув я пісні
З правдивим підказом,
Що і комунарки
Змагалися разом.

Як на грузькім полі
В робочім поході
Сил не шкодували
Й дівочої вроди.

А не чув я пісні
Про героїв праці,
Що змусили багна
Собі покоряться.

Як навпроти йдучи
Труднощів тривожних,
Вийшли на шлях рівний,
Вийшли переможно.

І не чув, не чув я
Голосної пісні,
Що співа сьогодні
Молоде Полісся.

2. ПРО МИНУЛЕ

I

На колоді ворон
Сумно дзьоба звів...
Про минуле чорне
Приснилось Полісся.

Що були колись тут
Трясовиська—нетри.
Листя прілий витоп,
Море очерету...

Іде там людина—
Засмокче й немає,
З душею загине,
Тільки слід заграє...

Чи в погоду, в сквиру—
Дикі гуси, круки.
Там блукають звіри,
Вужі та гадюки.

Ведмідь смокче лапу
Сонний у берлозі
Лось висунув хряпу
Диха на морозі.

Вепр іде, веприха,
За ним тічка вовча.
Усіляке лихо—
Серед дня і ночі.

Де-не-де там човник
Ніби домовина,
Просунеться—й знову
Зникне в трясовинах.

А на весну ясну
Полісся воскресне,
Зустріне нещасне
Весну і предвесну.

Соловейко тільки
В кущах одшебече—
Про щастя сопілка
Заплаче під вечір.

Прокує, назичить
Зозуля між віти.
Бабуся полічить,
Чи довго ще жити.

Й знову, як могила,
Полісся замовкло,
Знов спить його сила
Під багном поживклим.

А люди? А люди?
Їх мало—не мало,—
Запалися груди
Нестатків навала.

В болотах, в багнищах,
На видмах, на купах—
Мов на попелищі
Живуть у халупах.

Живуть люди в хатах,
Плетуть собі лапті,
Щоб з торбами, в латах,
Йти жебракувати.

Під шум безконечний
Високої сосни
Ралом недоречним
Орють пісок млосно.

Їх розум болото
Тримає в полоні—
Темнота-темнота,
Ростуть забобони.

Казки та легенди
Звичаїв кріпацьких
Повзуть по зелених
Мертвих плесах ряски.

Крізь віки і зими
Йде прислів'я всюди:
—Поліщуки ми,
А не люди!

3. ЗАШУМІЛО, ЗАГУЛО...

Зашуміло, загуло,
Мов земля стряслася.
На поліське село
Десь юга взялася.

Люду хмара напливала,
Вороння знялося,
Небом синява імла...
Звідки узялося?

Українців тут юрма
Й старожилів наших.
Мов на ярмарок ідуть,
На болотну пашу.

Парубоцтво сміливе,
Дядьки бородаті,
Гострі пилки у руках,
Сокири, лопати.

Що ж то буде там тепер?
— „Нічого не буде“!—
Хитро думали в четвер
Поліщуцькі люди.

А в неділю, ледь зоря,
Загули сокири,
Од лопат болот кора
Рветься наче шкіра.

Шум і гомін навкруги,
Мов на тому грищі.
А лопати—в ґрунт тугий,
А сокира свище.

Риють люди грузький торф
У воді по пояс—
В жилах їх бушує кров,
Багна їм не в боязні!

Вони знають—вже сюди
Не вертатъ старому,
Полишать вони сліди
Великого злому.

Од канави—мов струна
Йде канава поруч—
Всі похожі, як одна,
Ліворуч, праворуч.

І лежать канави,
Тії магістралі.
По них води струмом
Усе далі й далі.

Плинуть до Ореси,
Там ще пусток, пусток—
Болота цілинні
Залягають густо.

Магістралі рясно
Путь почереслили,
А іще ж роботи
Колективній силі,

Охопив звірину жаж
Од людей їх гонить—
І по торфу й по корчах,
За гонами гони...

На гектари обвели
Канавами нетри,
Далі мірять почали
Вже на кілометри.

Магістралі аж ген-ген
Рівно одбігають—
Торфовища день-у-день
На сівбу чекають.

Магістралі, дренажі
Шлях у нетрах значать...
Ой, даремно ворожив
Поліщук невдачу!

Не добачив поліщук
Із вікна сліпого—
Йдуть без гніту й давніх мук
Нові дні до нього.

Визволив од вічних пут
Болота і плюти
Героїчний вільний люд,
Де праця розкута.

II

Щоб зробити придатним
Купину, провали—
Щоб по рівнім полю
Трактори співали,

Щоб високий, буйний
На торфищі чистім
Звівся очеретом
Колос золотистий.

Чекає Полісся
Людей смілих, жвавих,
Щоб прийшли і дружно
Узялись за справу.

Рук воно чекає,
Нових, господарних,
Друзів непохитних
Ще й бригад ударних.

Вони хутко прийдуть,
Огнища розложать,

Геть усе болото
В багнищ одворожать,

Бо чутки проходять
По цілій країні,
Що знайшлися скарби
В болотній пустині.

4. КОМУНА

Їх сім¹ з'явилося по весні
Світ новий будувать.
А восени прийшло іще
Їх сім десят і п'ять

З Самарської дивізії
Було за всіх найбільш —
Болотних здібних піонерів,
Запеклих в боротьбі.

Прийшли і Фрунзівці ворочать
Безмежну цілину,
На дремних віковичних землях
Заводить новину.

Так само і Чонгарська
Дивізія міцна
Сюди прислала вісім,
Як почалась весна.

Бажання новий лад творить
Сюди всіх привело,
Надія, віра в кращий час —
Багатством їх було.

Ім смілим не страшні були
І спека й холода,
Сльота осіння та імжа,
І з кригою вода!

А Заболоттям той бугор
Звав поліщук здавна,

Де ногу перший раз свою
Поставив комунар.

Б лото, заболоть болот,
Хоч як там називай,
Але ступив тут більшовик —
Він змінить сонний кра

Намети, пили, топори,
З собою принесли,
І дружньо, мов сім'я одна,
В рішучий бій пішли.

Одні в дригві корчують гати
Угору йдуть корчі
Другії варять в казанах
Ім скромнії харчі.

А треті там стягають ліс,
Щоб збудувать барак...
В палаті добре влітку жити,
А взимку — геть не так.

Корчують нетри день-у-день
Уздовж, ушир, углиб;
Намети з ними крок-у-крок,
Бо хат не понесли б.

За кроком крок, за метром
метр

За гектаром гектар —
Чистіє поле торфовищ —
На сонці ввесь обшар.

¹ Модзін — незмінний голова Комуни од початку її заснування, 1929 р., по сьогоднішній день, 2) Анисінов, 3) Восінов, 4) Данілов, 5) Кавальов, 6) Ковриков, 7) Шматов.

Комуна організувалася і поновлюється з демобілізованих червоноармійців Білоруської військової округи, але є й інші. За національністю — більшість білоруси. Перші сім товаришів фактично й стали ініціаторами Комуни.

Кипить робота, як ніде,
Горить аж креше снід руки,
Що значить труд в громаді
Йде —

Який поток, розгон який!

Здавалося б, чого хотіть —
Працюй та весело співай!
Але павук прокляту сить
В сім'ї Комуни послушав.

І позирають хмуро так,
Мов хто ішов на них з ножем.
Прорветься іноді й клятьба,
А серце — камінь, та й уже.

В комуні щось незлагодя,
Мов менш добра, а більше
зла.

А де взялася та біда —
Причина проста тут була.

З восьми чонгарців п'ятеро
Невдалі вийшли змагарі:
Не вміли скинути-порвати
Неволі ланцюги старі.

Комуна їм була не втям,
Трималися, мов дикуни;
Намет, і той окремо там
Собі поставили вони.

До праці мало в них часу,
А більше десь гуляють, сплять,
Громаду баламутять всю
Негідних „комунарів“ п'ять.

Що й курям діло їх смішне —
Інакше бути не могло б.
А як посієш — так пожнеш,
Такий добудеш обмолот.

І з рук робота випада,
Та ще й давай крутить-вертить,
А щоб ніхто не наглядав —
Окремо роблять хлопці ті.

Тож на „участку“ на „своім“
Тупцюються, мов тумани.
В такий безглуздій праці — їм
Не дочекатися весни.

І комунарам їх терпіть
Уже не стало більше сил;
Нехай заска так стоїть —
Ніж осідатиме в ній пил.

Неспокій хлопців розбудив,
Зйшлася молодь бойова
Прийшов на збори, як завжди,
Товариш Модзін — голова.

І слово взяв, і каже так:
— Не богадільня тут у нас
Для ледарів та для гуляк,
А місце для трудящих мас.

Мо'й смачний хліб вам дар-
мовий —

Але мала таким ціна!
Комуні не потрібні ви,
Без вас обійдеться вона.

Один з п'ятьох

Так як же так?
Роби, роби,
Одно багнѐ.
В болоті спи.

Ні тобі сну,
Не в час їда,
Куса комар,
Смердить вода.

Один з комунарів

А що ж ви, мо' хотіли б
Пухової постелі?
Й вемов десь на весіллі —
Гульні, та хмелю, хмелю?

Щоб на столі млинців і сала
Гора високая стояла,
А ще: щоб не робить нічого
Ні для себе і ні для кого?

Другий з п'ятьох

Ти баяндрасів
Нам не мели,—
Свободних земель
Стільки на землі!

Не треба нам
Твоїх болот,
Де ноги сам
Поломить чорт,

Один з чонгарців

(до п'ятьох)

Так як не сором, як не стид
Отак поводити себе?
Чонгарці досі ви були,
Та не чонгарці ви тепер!

Як добрих, радо вас прийняв
Комуни вільний колектив,
Щоб дружно, щиро, без понук
З болот іти до ясноти.

І правду каже голова,
До слів його і я додам:
Ви нашої зрадили сім'ї—
Не місце у Комуні вам.

Другий з комунарів

Та що з ними панькатись,
Та що воловодиться?
Без таких комунщиків
Комуна обходиться.

Не нам з одшепенцями
Такими брататись.
З непотріб- „бригадою“
Час нам розпрощатись!

Третій з комунарів

Під партійним керівництвом
Боремось за якість.
Уряд нам іде назустріч
І наша громадськість.

За всім пильно наглядаєм
Оком господарським
І тривожить не дозволим
Лад наш комунарський

Чи то ледар, чи прогульник
Тут не жить такому...
Забирай манатки з хатки,
Вибирайся з дому!

Голова Модзін

Товариство, тихше!
А то вже надто гучно
У нашій громаді —
Ніби то й не зручно.

Із ваших всіх промов
Тут ясно нам одно:
З комуни тре' було
Їх виключить давно.

Але, як кажуть, краще
Хоч пізно, як ніколи;
Я голосую справу,
Як бути?— ваша воля!

Хто „за“, за виключення—
прошу

Я тих піднести руки.
Хто проти, хто утримавсь?—
Нема. Без зайвої муки.

Пройшло одноголосно,
Щоб їх — за звички панські—
Всіх виключить з комуни
П'ятьох отих чонгарців.

Четвертий з комунарів

Та видати папери
І записати кару:
Щоб їх в Союзі знали,
Які з них комунари.

А чоногарців троє
Працюють і нині
На тих комунарських
Вільних полонинах.

Як з плеч гора скотилася
Оця лиха проява.
З „п'ятіркою“ упорались —
І далі знов за справу.

І мислі прояснилися
І веселіше роблять.
Комуно ново-створену
Більш не лякає розбрат.

Кипить робота трудная
Од рання і до ночі
Й ніхто не йде з докорами —
Такий вже люд робочий.

Осушна ланка шириться,
Канав просторі карби,
І грають пили теслярів,
На дошках смуги фарби.

Одні рихтують торфище,
Щоб сіять без зупинки,
А другі — дзвінке дерево
Під нові будинки.

Так місяці проходили.
Та випило до всього:
Не вистачає дечого
Комуні молодого.

Вони усі огледілись,
Що в них нема жіноцтва,
А без жіночих рук не дуже
Чоловікам жилося.

* *

Сход. На сході, як годиться,
Голова — товариш Модзін;
Хитрим зором строгі лиця
Сход очима він обводить.

— Хочу взяти коротке слово, —
Каже він, одрубно, часто: —
Що комуні нашій новій
Женщин треба — от і баста!

— Треба! Треба! — стоголосно
Обізвалась широко маса,
Аж луна пішла у соснах
Від тенора та від баса.

— Голосую! — каже Модзін.
Ухвалить чи ні? — Ну, що ти!
І схвалили, і ні один
Не сказав нічого проти.

— Отже, — далі Модзін
каже, —

По черзі до дому шкварте.
Хай лиш кожен широко зважить,
Як і що робити варто.

Ліквідуйте господарки —
Поросят, овечок, коні,
І привозьте у комуно
Комунарок, хоч сьогодні.

Хто жонатий — веде жінку
Без подушки й з подушками,
Хто не мав жони — без ліньок
Пошукайте між жінками.

Після мудрої промови
Весело ідуть до хати,
Всі утішні з постанови —
Нежонаті і жонаті.

І жениться, так жениться —
Бійці ради постараться, —
Ясніш буде у світлицях,
Дружно в полі піде праця.

А в роботі на болоті
Не мала там буде поміч,
Бо вже жінка при охоті
Не поступиться нікому.

* *

Шум і гомін кругом,
А що за пригода?
То в комуно прийшло
Нового народу.

І робота пішла
Там скоріш удвічі,
Комунарський народ
Просто й не полічиш.

Йде у світ новий рік —
Дев'ятсот тридцятий;
Який буде, який:
Бідний чи багатий?

Дні біжать, як вода,
Сніг у землю входить
Своє право весна
На землі заводить.

Ліс зелений озавсь
Голосами дзвінко,

Зробили чимало
Комунари вже:
Виросли будинки
Над болот кряжем.

Хати та обори
Хоч не всі іще
Стали рівним рядом
Мов плече в плече.

Швидко збудували
І млин паровий,
При нім лісопильню
На два постави.

Млин бурчить та меле
Зерно на муку
Ріже лісопильня
Дубок по дубку.

На тій лісопильні
Вдарник працював,
Хлопець Борисенком
Комунаром звався.

Підкладав колоди,
А виймав дошки,
Та не втримав долі
Силою руки.

Над полями кричать
В небі жайворінки.

А в Комуні, дивись,
Незвичайне свято:
Триста гектарів зерна
Засіяв їм трактор.

Походжають собі
Комунари горді —
Це ж бо перша сівба
У новій господі.

Походили собі
Та й знов у болото —
Корчувать та орать
Ударною ротою.

V

Так одного разу,
Незвичайно всім,
Одлетіла дошка,
Вдарила по нім.

Бахнула без жалю,
Мов обухом тим.
Тут народ зібрався
Натовпом густим.

Донесли на ношах,
Клали в ліжко з нар;
Три дні і три ночі
Вмирав комунар,

І помер цей воїн
За путь комунарський,
Вже йому не треба
Ні трудів, ні ласки.

На могилі свіжій
Капнула сльоза;
Чулую промову
Голова сказав:

— Спи, наш Борисенку,
Комунарський син!
У сім'ї у нашій
Був ти не один.

Армії Червоної
Вірний був солдат,
Полк тобі був радий
І старшина рад.

Ой, товариш любий!
Рано, брате, згас.
Комуністом стійким
Був на варті в нас.

Спи, наш Борисенку,
Пухом будь, пісок...
По тобі зостався
Твій малий синок.

Батька син замінить,
Не зрадить тобі, —
Першим буде в нашій
Оранці й сівбі.

Іде будівництво,
Іде корчування
Усе далі, ширше,
Щиро, безнастанно,

У комуні школа,
Електрика, ясла,
Лучини задушні
Назавжди погасли.

Худобу Комуна
Сотнями кохає.
Іржуть ситі коні,
Огород буяє.

А з присілку оком
Кинути навколо:
Далеко, далеко
Розляглося поле.

Трактори виходять
Над Оресу — річку,
Ріжуть плугом, диском
Торфище на січку,

Буде він ударник,
Буде бригадир...
Спи, наш Борисенку,
Праці командир!

Сипнули землею
В соснову труну;
Грабар пильно, мовчки
Горбок нагорнув.

Комунарки збоку,
Плакали навznak, —
Свого комунара
Шкодували так.

Та ще голосили
Бабусі тепер:
— На кого ж покинув?
— Ой, нащо ж помер?

VI

Картоплю, капусту
Коноплі і жито
Засівають, садять
На тім ґрунті ситім.

Заздрить вже болоту
Й „мінерал“¹ убогий:
Бо врожай — на торфі,
А на нім — нічого.

Так росте, росте все
Нечуваним зростом
І здається збоку
Все так ясно, просто.

Ніби споконвіку
Так усе зростало
І само собою
Багно полем стало.

То лише здається...
Все зробили руки
І їх не забудуть
Нашадки — онуки.

¹ Новий термін. Мінералом звуть ґрунтовий шар, щоб одрізнити від болота

Що зробили люди
З болотних ділянок —
Свідком моя пісня
І весна смаглява.

Тисячу гектарів
Та ще аж три сотні
Засіяно хліба
На самім болоті.

Сам сівбу я бачив,
Ділянки обходив,
На життя Комуни
Надивився досить.

Тут же здивувався
Справою такою:
Ніби їх робота
Йшла сама собою.

Бо хоч я й дивився
Отак чи інакше —
Ніяких пригінчих
Там я не побачив.

Так само й начальства
Там не чуть, не видно..
Як же так, без панства
Без погроз огидних?

Та й таке іще там
Дещо я завважив,
Що для чужоземця
Здалося б міражем.

Перед цілим світом
Мушу це відзначить:
Що людей сумних там
Не прийшлося побачить.

Я не чув в Комуні
Зідхань потаємних,
Або лайок, чварів,
Наріканнів темних.

З білоруської переклав
Т. Масенко

Закінчення буде

НА СИЧУАНСЬКОМУ ШЛЯХУ

„Тяжкий Сичуанський шлях,

Мов путь на небі тяжкий“—

Так сказав колись великий поет Лі-Бо¹.

Сонце—гаряче і сердите палить землю.

Він йде по Сичуанському шляху—маленький загін:—
п'ятсот жінок і триста поранених.

Ноги—Чжан-Цін-Цю стомились, але вона посміхається
навіть тоді, коли ноги їй кривавляться об каміння.

Тонкий жовтий порошок здіймається на шляху. Нестримно
палить сонце.

— Зуби твої зовсім пожовтіли, Цін-Цю, а які вони були
біленькі! Тож не один задивлявся на них, Цін-Цю. Жартуєш
Лю-Ерсао.²

— Хіба можна жартувати з командиром!—Хитає головою
стара селянка.

Але Цін-Цю кладе руку на плече селянці.

— Чи ти забула, що ми сестри?—говорить вона і додає,
обертаючись до Лю-Ерсао.—Твої насмішкуваті оченята стали
зовсім вузькими від пороху Лю-Ерсао—я вже думала,
вони втратили свою зоркість! І вона виблискує білою ниткою
зубів.

Жартуючи легше іти навіть по Сичуанському шляху.

Але Чжан-Цін-Цю наближає вуста до вуха Лю-Ерсао.

— Як поранені, Лю-Ерсао? Чи витримують вони ще один
перехід,—запитує вона.

Лю-Ерсао повертає своє вкрите жовтою машкарою пороху
обличчя туди, де довгою, полинялою на сонці, стрічкою роз-
гортається загін—вона зводить брови.

— Ми не могли дати пораненим жодної краплини води з
ранку,—говорить вона.

Цін-Цю обводить очима місцевість.

— Наче на небо важко йти по Сичуанському шляху...
Багато лі треба ще пройти загонові.

¹ Знаменитий китайський поет Танської династії.

² Лю—прізвище, Ерсао—друга тітка, звичайна назва замужньої жінки.

Ящірками в'ються стежки — зникають між камінням. З кожним камнем — можуть виглядати ворожі очі... багато очей — Ні краплинки води від ранку! — повторює Лю-Ерсао.

Цін-Цю йде вздовж загону. Вона мусить перевірити сили. Жінки підтримують поранених — чоловіки йдуть, ледь пересуваючи важкі, мов з вати зроблені, ноги. Крізь нашивки накладені пов'язки просочується кров. Губи потріскалися — і кривавими струпами лежать на побілілих обличчях.

Жодної краплинки відрання!

Жінки стомилися не менше від поранених. Їх очі злиплися від пороху і поту, але вони підтримують слабих, тяжко поранених несуть на ношах.

— Дивіться, він хоче підвестись! — протестує молода жінка.

Поранений з тугою, набухлою від поту і крові пов'язкою на чолі, говорить:

— Ви зовсім знесилені, сестри! Я спробую, можливо ноги мої ще послужать мені.

— А ти гадаєш, що ми вже такі слабенькі? — Заперечує жінка. — Хіба мало носили ми відер води за своє життя!

— А я от таких, як ти, молодців виносила на оцих от плечах, — говорить стара селянка в злинялому халаті.

Жінки усмішками підбадьорують поранених, підбадьорують одна одну.

Але від гострих командирових очей не сховаєш утоми.

Чжан-Цін-Цю відходить на бік. Вона кличе сестер Лін-Лань і Сю-Ін. Сестри найкращі дозорці в загоні. В селі вони перегуковуються з порогів своїх фанз. У загоні вони завжди нерозлучні.

Чжан-Цін-Цю коротко віддає накази:

— Треба взнати, чи безпечно для відпочинку найближче селище.

Чутка про близький відпочинок швидко облітає загін. В надії на близький відпочинок навіть найслабші прискорюють кроки. Але Чжан-Цін-Цю наказує не поспішати — вона хоче почекати дозорців.

Сонце, йдучи на захід, стало зовсім червоним. Сині холонуваті тіні лягли на шлях. Чжан-Цін-Цю вдивляється в далечінь. Люди йдуть мовчки, чути тільки, як сковзають ноги по вогкому від вечірньої роси камінню. Тонка, бліда риска місяця з'являється на небі.

Лін-Лань повертається.

— Там все спокійно! — говорить вона.

Чжан-Цін-Цю наказує рухатись швидше.

В далечині вже видно жовті квадрати вікон найближчих фанз. Білі струмки диму підіймаються над хатами. Це невелике селище Кушуба — розвинуте серед кам'янистих гір.

Люди повертають голови до освітлених вікон і поширеними ніздрями втягують теплий дух житла. Спереду на шляху

темніе якийсь силует, — можливо хтось кинув каміння, сіре, мертве каміння. Але ні, воно ворухнеться.

— Стій! Хто йде! — кричить Чжан-Цін-Цю, наближаючись.

Жінка кидається набік. Темно-синя ганчірка низько на-
сунена на очі. В руках у жінки кошик з торбинками рижу і
брудні сині ганчірки. Можливо це жебрачка. Їх багато вешта-
ється по Сичуанському шляху.

Можливо також це — господарка зруйнованої білими фанзи.
Місяць світить їй просто в обличчя. Широка тінь від пов'язки
лежить на її очах.

— Чи можете ви дати нам напиться? — запитує Чжан-Цін-Цю.
Стара хитає головою.

— Ні, пане! ні! — бурмотить вона.

— Я не пан, бабуню! — всміхається Чжан-Цін-Цю.

— Ну, то пані! В місячному світлі очі старої дивляться
недовірливо і пильно.

— Багато, ах багато людей ходить по Сичуанському шляху.

Лю-Ерсао наближається до розмовців.

— Ти помилилась, бабуню. Це і не пані, — говорить вона.

Стара здригається і підводить голову.

— Що тобі, бабуню? — запитує Лю-Ерсао.

Жінка робить різкий рух у бік Лю-Ерсао.

Пов'язка сповзла з її голови. Чжан-Цін-Цю здається, що
ця жінка не така стара, як їй видалось раніш.

Жінка сміється стиха, захлинаючись.

— Ходім. Ходім! — бурмоче вона і тягне Лю-Ерсао за рукава.

Жінки зупиняються біля каміння.

Місяць світить їм просто в лице.

— Ти і зараз не пізнаєш мене, Лю-Ерсао? — запитує жінка,
ховаючи усмішку в кутках уст.

Поплутані пасма білого волосся перуки падають їй на
спину.

Чорна, низько підстрижена чолка, лежить на її чолі.

— Лі-Сань-Чань! — вигукує Лю-Ерсао.

— А ти і не пізнаєш мене, подруго!..

— Ну, та хіба пізнати тебе, коли ти виглядаєш бабунею.
Але як опинилась ти тут?

— А хіба не варто знати червоним, хто ходить по Сичуан-
ському шляху, Лю-Ерсао! — всміхається Лі-Сань-Чань.

— А це хто, командир? — запитує вона, вказуючи на
Чжан-Цін-Цю.

— Так, це командир! Вона політрук нашої армії.

Сань-Чань швидко наближається до Чжан-Цін-Цю.

— У мене є для вас новини, товаришко! — Сань-Чань шукає
в кошику, рийється в ганчір'ї.

— Невеличка записка, командире!

Чжан-Цін-Цю підносить до очей жовтий зім'ятий папірець.
Місяць світить ясно і вона добре бачить кожний значок.

— Основна частина армії залишила Тунаньбо, значить треба йти на північ.

Чжан-Цін-Цю шматує папірець.

— Чи давно вони пішли? — запитує вона.

— Тільки вчора на світанку, вони ночували у селі. Але і ви не заперечили б трохи відпочити. Вірно ж? — запитує вона.

Швидкі тіні плазують по стежках. Селянки запрошують поранених до фанз, самі розташовуються біля порогів — на циновках.

— Я улаштую вас у себе, — сказала Лі-Сань-Чань, зупиняючись біля низенької фанзи.

У дверях з'явилось худорляве хлоп'яче обличчя з швидкими, цікавими оченятами.

Це десятирічний син Сань-Чань Лін-Мін. Хлопчик кинувся до матері.

— Ти з червоними? — запитав він, але, побачивши червону хусточку і наган біля пояса Чжан-Цін-Цю, він заплескав у долоні.

— Тихше! Тихше! Лін-Мін не галасуй, — з усмішкою зупинила його Сань-Чань.

— А ти боїшся білих, хлоп'я? — всміхнулась Цін-Цю, Лін-Мінові очі блиснули.

— Хіба ертукруань¹ боїться білих, командире? Я сам ходив з цим кошиком по стежках і у мене ще є бамбукова палиця, де можна ховати записку і навіть листа. Хлопчик хитро зіщулився.

— А скільки тухаю і дженитрі знайшли ми в селі, коли вони сховались від червоних!

— Ну, годі, Лін-Мін, гостям треба відпочити. Скажи бабуні, щоб заварила чай! — сказала мати.

— Хороший син у тебе! — ласково усміхнулась Цін-Цю, дивлячись услід хлопчикові.

Так, у нас у Кашуба хороший ертукруані. І Лін-Мін теж не раз допомагав мені. Він знає Сичуанський шлях на декілька лі вперед.

Циновки розкладено коло порога. Чжан-Цін-Цю, Лю-Ерсао Сань-Чань відпочивають на них.

Добре відпочити після тяжкої дороги!

Чай парує. Хлопчик дмухає на вогонь, вогонь пробігає по сухому хмизу. Хмиз потріскує. Червоні кружечки світла танцюють на хлоп'ячому обличчю.

Бабуня, згорнувши вузлуваті руки на колінах, розповідає про те, як білі грабують сусідні селища.

В очах у жінки тривога.

— Так! Життя важке! Генерали минулої осені зібрали податок вже за 30 років уперед. Чим годувати дітей! — зідає стара.

¹ Ертукруані — китайські піонери.

Сань-Чань наливає чай. Тепла срібляста пара підіймається від чашок.

— Чи не можна тут відпочити пару день, — звертається Лю-Ерсао до Чжан-Цін-Цю. — Поранені дуже знесилені!

Але Сань-Чань хитає головою — вона не радила б затримуватись тут — сильні частини генерала недалеко. А селянський загін ще не настільки міцний, щоб допомогти сутичці, — але вона не закінчує і відсуває чашку.

— Що таке? — запитує Чжан-Цін-Цю з тривогою.

— Слухай! Хитро зіщулює повіки Сань-Чань.

Жінка прислухається. — Так, це пісня. Звуки наближаються Чжан-Цін-Цю пізнає їх. Ці звуки дуже добре знайомі командирові Червоної армії.

Серед фанз промайнули сині сорочки і червоні краватки, чути тупотіння десятка молодих ніг.

— Сюди, сюди, товариші! — гукає Лін Мін.

Маленький загін селянської молоді вишиковується перед фанзою.

— Ми прийшли вітати Червону армію, — говорить старший хлопчик. І він підводить голову, оглядаючись на свій загін і додає урочисто:

— Ми молодая гвардія робочих і селян! ¹

— Салют командирові! — вигукує ватажок.

Хлопці підносять палиці і салютують ними так, як це роблять солдати гвинтівками.

Лю-Ерсао нахилиється до Цін-Сю і говорить:

— Мій хлопчик був би теж тут, коли б він був живий!

— А скільки вас тут у Кушуба? — запитує Чжай-Цін-Цю ватажка.

— Нас два загони, командире — відповідає ватажок. — Один залишився тут, другий пішов з Червоною гвардією, а ще декілька хлоп'ят — ватажок наближається до Чжан-Цін-Цю і говорить стиха — пішли до білих, ти розумієш для чого, командире... — І він посміхається, хитро примруженими очима.

Потім він додає голосно:

— Ми всі в розпорядженні місцевого комсомолу, командире. Я вже комсомолец!

— Молодці! — каже Чжан-Цін-Цю і кличе Лін-Лань і Сю-Ін. Вона доручає розвідчицям разом з загоном молоді, вартувати сьогодні вночі,

Чжан-Цін-Цю остання опустила на циновку. Огні в Кушуба давно загасли. Жінки розташувались у селянських фанзах. Сон довго не заплющував очі командира. І тільки, коли тонка риска місяця зникла на зблідлому небі, сон поклав свою теплу руку на стомлені повіки Чжан-Цін-Цю.

¹ Пісня „Молода гвардія“ дуже поширена між комсомольцями і піонерами Китаю.

Полк солдат обідраних і голодних день і ніч ганяє по Сичуанському шляху.

Полк мусить затримати хоча б маленький загін червоних. Такий наказ генерала.

Гори і каміння. Між горами виглядає молодий місяць.

Ніхто не знає шляху. Полк зменшує ходу. Офіцер іде на коні — він куняє. Стомлений кінь спотикається об каміння. Солдати розмовляють тихо і боязко. Вони поглядають на сонного офіцера. Його нагай навіть у сонній руці лякає їх.

— Варто було вбивати цих двох хлопчиків, щоб залишитись тепер зовсім без поводиря, і тепер заблукати між проклятим камінням! — говорить старий солдат і в голюсі його чути глуху приховану зненависть.

— Еге ж, треба було ще йти за ними! Який же ти дурень, Ван.

Вони завели нас чорт зна куди. Цих бісових хлопців треба було відразу ж пристрелити. Собаки! — плюється хлопець з тупим, злим обличчям.

Ну, ти, тихше! Сам ти собака! — каже молодий солдат, що йде поруч з першим.

— Тобі б тільки вислужитись. Я знаю, що і увісні ти бачиш унтерські нашивки. А ці хлоп'ята! Що ж, ти хтів би, щоб вони повели нас вбивати їх батьків! — І солдат зовсім тихо додає. — У мене дома залишилися такі хлоп'ята. Може їх отак, як і цих... І старий солдат кидає крізь зуби у бік офіцера.

— У-у, товста свиня! — гладшає на нашій ший! Отож нашу платню п'ять місяців він кладе до своєї кишені. Вистачає і на мадзян і на опіум — вонючій черепасі!

— Ні, а я всеж таки хтів би знати, чи буде колинебудь кінець? Чи пустять нас, нарешті, додому! От скільки часу не знаємо ми нічого. Отак і бігаємо за червоними, а сами кожної тіні від каміння боїмося.

Солдат хтів ще щось додати, але погляд його упав на сусідів і по раптом скам'янілих їх обличчях він зрозумів, що офіцер прокинувся.

Схилившись, мов під ударом, солдат опустив голову і зіпід насунутих на очі брів, глянув на офіцера, але офіцер уже знову, як і раніш, сонно погойдувався в сідлі. Рука його стискала нагай і він немов загрожував цим ворогу.

— Так! Я дещо знаю, — вимовив солдат у злинялій шинелі, що досі йшов мовчки.

— Так, я знаю дещо! Почекай, от тільки прийдемо на відпочинок. Хай ще оцей командирів підлабузник, що мріє про унтерські нашивки відійде подаль. У мене є дещо від цих хлоп'ят. Перед розстрілом вони передали мені.

Солдат витягає з кишені подраної сорочки зім'ятий папірець.

— Дивись!

— Дай сюди! — простягнув руку молодий солдат.

Хвилину він старано розглядав папірця і нарешті підвів голову.

— Так! Це теж саме, про що і я думаю та не вмію сказати. Хто ж це такий розумний, що так добре написав мої думки?

— Що таке? — кілька рук простягнулись до солдата за листком.

Але молодий солдат не дає папірця. Він дивиться на солдата підлабузника і не наважується в його присутності передати листа. Старий солдат помітив вагання молодого і він підносить свій кулак до підлабузникового носа.

— Бачив! Ну, то от. Ксли хоч слово офіцеру — в каміння роздаємо, як скорпіона!

Підлиза відступає. Він почув у словах старого солдата — холод смерті.

— Шож, я нічого. Я краще відійду в другу шеренгу! Бурмотить він.

— Ну, нічого! Я тобі попередив і на цьому годі! А ти давай, синок, твого папірця, бо я теж почав дещо розуміти! — додає старий солдат, беручи з рук молодого листівку.

Він читає спочатку тихо, але потім не витримує і викує:

— Здорово! Слово честі! Слово старого солдата — добре сказано!

— Що ти там читаєш?

І десяток зацікавлених облич обернулись до старого.

Офіцер сонно погойдувався на коні. Він на кілька кроків випередив солдат і навіть не помітив, що вони зупинились і прислуховуються до слів старого солдата з першої шеренги.

— Вони закликають нас переходити до них, до червоних. Ми ж бо такі ж робітники і селяни, як і вони, — каже один.

— А червоні нас не ріжуть? — запитує другий.

— Дурниці! Це наш офіцер нас обдурює. Я ж був у них у полоні. Вони навіть дали мені грошей на дорогу.

— Навіщо ж тоді воювати з ними?

— Я перейду до них цього разу!

— А всеж таки хлопці були. Вони викукували — ертунтуань ваньсуй! — навіть коли їх вбивали.

— А що таке ертунтуань? — зацікавлено звужує очі молодий хлопчисько.

— Я знаю тільки, що ертунтуань допомагають червоним! — відповідає солдат у злинялій шинелі.

Я більше не зроблю жодного кроку, — зупиняється старий солдат. — До біса йти, йти, без кінця йти! голодним під гарячим сонцем, а для чого? Щоб наші командири одержали медалі?

А коли нас поранять, нас кидають на шляху, як собак! — Він оглядається і бачить, що солдати згодні з ним, але його вигук розбуркав офіцера.

Злість перекривила офіцерові обличчя. Офіцер помітив далеко позад себе солдат, що з'юрбилися на шляху. Взмахнувши нагаєм, він під'їжджає до солдат. Кінь налітає на юрбу. Офіцер уже ладен накинутись з нагаєм на перших, хто потрапить під гарячу руку. Але вигук солдата дозорця, що біжить від скель, привертають його увагу.

— Пане офіцере! Там червоні! Їх дуже багато! — рапторує дозорець і вказує туди, де чорніють обриси близьких скель.

— Шикуйсь! Вперед! За мною! — командує офіцер.

Солдати повільно вишиковуються.

— Командире!

Чжан-Цин-Цю розплющила обважнілі повіки. У ранковому світлі обличчя Лю-Ерсао біліє, наче сторінка паперу.

— Тривога, командире! — повторює вона і рука Чжан-Цин-Цю інстинктивно лягає на кобур.

— Що трапилось?

— Ворог наближається відтіля! — вказує рукою Лю-Ерсао на гори — їх не менше полку!

За пару хвилин загін на ногах. У вікнах видно переляканих обличчя селянок. Десь голосно кричить дитина.

— Треба захищатись, щоб не було! — каже Чжан-Цин-Цю і наказує готуватись до оборони.

Загін потрапив у туге кільце ворога.

Злегка зіщуливши припухлі від безсонної ночі повіки, офіцер вдивлявся у далечинь.

В блідому ранковому світлі було видно окремі фанзи і групи жінок у червоних хусточках, що рухались між ними.

Очевидно жінки готувались до оборони.

Офіцерові очі недбало сковзнули по червоній нитці жінок і зупинились на червоному язичку прапора, що полум'явив у долині.

— 800 метрів!.. По ворогу!... Стріляти!

Скомандував офіцер.

Голос офіцера у вогкому ранковому повітрі прозвучав різко, мов удар хлиста по воді.

— Стріляти! — звук обірвався. Офіцерові очі звузились у нитку.

Звук обірвався і була тиша, і була страшною і незрозумілою ця тиша — тому, що перший звук мусив був породити другий, такий звичайний, такий знайомий для офіцера звук...

Але було тихо...

Офіцер ще чекав, не розуміючи, не вірючи тому, що трапилось. Потім він обернувся. Солдати стояли суспільною сіро-жовтою масою. Він не бачив ще окремих облич, але вже знав, що ці обличчя ворожі.

— Стріляти! — повторює офіцер, але йому здається, що його вигук мов пружнястий дитячий м'ячик, відскакує від міцного муру і котиться у порох Сичуанського шляху.

Жінки ще не розуміють, що відбувається там, на узгір'ю. Чжан-Цин-Цю бачила помах офіцерової руки, і тепер оця дивна тиша.

Але хвилина, друга, — і вони починають розуміти.

— Вітаємо революційних солдат!

Кричить Лю-Ерсао і зриває з голови червону хустку.

— Вітаємо революційних солдат! — підхоплюють десятки голосів.

— Червона армія справжній ворог японського імперіалізму! — вигукує Сань-Чань.

— Ідіть до нас. Хай живе Червона армія!

Жінки забувають про небезпеку. Вони біжать туди, на узгір'я, де зараз така тиша.

— Я примушу вас стріляти, сволота! — кричить офіцер і його пальці лягають на курок. Холодно виблискує дуло кулемета.

— Я заставлю вас!.. Але офіцер не закінчує. Він чує вигук стрілянина позад себе.

— Баогао! Сотні селян Кушуба наступають з тилу, — кричить ординарець.

Офіцер блідніє.

— Стріляти! — вигукує він.

Старий солдат у сірому злинялому одязі виходить наперед і різко повертається до солдат:

— Хлопці! Я воював десять років, але ніколи наша армія не захищала населення. Ніколи не бачив я, щоб нам наказували стріляти в імперіалістів. Всюди і завжди примушували нас стріляти в селян і робітників, а тепер вимагають, щоб ми воювали з жінками, не буду!

Легкий дріж побіг по туго обтягнених шкірою офіцеровим щелепам.

Солдат підняв гвинтівку і з силою кинув її на шлях.

— Собака!

Офіцерові пальці натисли курок і... в туж хвилину солдат махнув руками, наче ловлячи щось у повітрі. Червона цівка повзла по мундиру і по біло-блакитній нашивці „неба і сонця“.

— Стрі... але жовто-сіра хвиля захлиснула командира, — десятки ніг били, топтали його.

— В'яжи руки!

— Собако!

— Черепахо!

Тіло командирове промайнуло над юрбою і важко впало на каміння.

Жінки наближались. За ними йшов загін селян.

Солдати стояли розгублені, переступаючи з ноги на ногу, не знаючи, що робити. Вони кинули свої гвинтівки, зв'язали своїх командирів і тепер, раптом, загубили певність.

Жінки підійшли ближче.

— Ну, то що тепер будете робити з нами? — запитав зпід навислих повік, з непевністю дивлячись на Чжан-Цин-Цю, молодий солдат.

— Червона армія захищає робітників і селян! Чи знаєте ви це, товариші? — запитала Чжан-Цин-Цю.

Солдат опустив повіки.

Солдати стояли мовчки, переглядаючись, ще не певні остаточно, що їм робити далі, що далі буде з ними.

— Може повернешся до дому прати пелюшки замість мене, хлопче? — задиркувато вигукнука Лю-Ерсао, просто дивлячись на молодого хлопця, що стояв у першій шерезі.

Солдат обернувся і густа червона фарба поповзла по його опаленій сонцем шиї і по тугим щелепам.

— Коли підете додому, то ми будемо воювати за вас! — каже Чжан-Цин-Цю.

— Ні, командире! — тряхнув рішуче головою хлопець і го-мінданівський значок полетів на шлях.

Салдати зривали значки, значки падали і непотріб'ю лягали на шляху.

— Хай живе революційна Червона армія!

— Ваньсуй!

— Ваньсуй!

Ранкова свіжість обвівала обличчя. Мов вкриті тонким лаком, виблискували в ранковому сонці дахи Кушуба.

Лю-Ерсао зняла червону хусточку. Вітер розвивав червону тканину між її пальцями. Лю-Ерсао відірвала довгу тонку бинду. Червона пов'язка спалахнула на рукаві злинялої на сонці сорочки солдата. Солдат поправляв бинду, розглажуючи тканину негнучкими тремтячими пальцями. Іноді його очі зустрічались з очами жінки і він трохи ніяково посміхався.

Чжан-Цин-Цю прийняла командування.

Зв'язані командири лежали біля каміння.

— Собаки! — говорить старий селянин, стискаючи кулаки. Хай знають, як допомагати генералам здирати податки!

— От тобі за несплачені даяни! — вдярає молодий солдат офіцера.

— Розстріляти? — запитує солдат у старій шинелі, вказуючи на зв'язаних.

— Почекайте, товариші, зупиняє Чжан-Цин-Цю. — Треба відвести їх до штабу. Там ще добре побалакають з ними!

Вона віддає наказа збиратись.

Озброєні піками селяни приєднались до загону. Чоловіки несли поранених. Жінки, виблискуючи на ранковому сонці багнетами, конвоювали заарештованих офіцерів.

Лін-Мін, світлячи п'ятками міцних засмаглих ніг, біг поруч конвоїрок, його довга бамбукова палиця лежала на плечі, мов справжня гвинтівка.

Біля останньої фанзи Чжан-Цин-Цю і Лю-Ерсао простились з Лі-Сань-Чань. Кошик з мішечками рижу був знову в її руці.

Молода селянка стояла на порозі фанзи. Сонце вже піднеслось високо і воно відбивалось в очах жінки.

Хусточки жінок і пов'язки на руках чоловіків спалахували на сонці.

Люди йшли тісною суцільною масою — полк обігнув гору і — почервонів Сичунський шлях.

Переклад з рукопису *Маргарити Сенгалевич*

ДРУГОВІ В ТЮРМІ

Ту людину, що держалась
В битві класів левом злим,
Не ганьбитимуть кайдани,
Що у них кати вдягли.

З того часу, як узнав я,
Що мій друг попав в тюрму,
Я за ним тужу — і разом
Я завидаю йому.

Я тужусь за вечірками,
Що й у в'язнів не віднять,
Де дзвенять всі не чарками,
А кайданами дзвенять...

Пролетаріям всім перським
Через ґрати викинь клич:
Не сльозами — повстаннями
Одмовлять учив Ілліч

Шлях один до визволення
Зна визискуваний клас:
Пролетарських сил єднання,
Непоборна воля мас.

Хліб, що зріс дехканським потом,
Засушив дехканина,
А купець на цьому хлібі
Всі прибутки дожина.

Той режим, де лютий злочин —
Як до плоду власних рук
Руку простягне робочий,
Змемо режим злодюг!

Гніт тиранів, рабство женщин,
Темрява для бідноти —
Де нам взять слова, щоб винних
Спопелити — проклясти?

Став сидим, але незмінно
Юний духом Лагуті:
В бій з насиллям капітала
Першим він готов іти.

Переклав Т. М.

ШЕЙХ СКАЗАВ

Шейх сказав:

 потрібні для світу правда й брехня.
Раб і хазяїн потрібні, як ніч потрібна для дня.
Бідність потрібна для світу. Багатство
 потрібне для світу
істинно: там, де є вовк, має бути ягня.

Деспот потрібний, щоб землю на попіл спалити.
Раб потрібний, щоб землю знов заселити.

Я кажу:

 працею робітників і селян
Держаться Лондон і Рим, Вашингтон, Анкара й Тегеран.

Але для тих, що руками своїми цей світ збудували,
непотрібний багач, ні до чого міністри і хан.

Тільки працю ми славимо, славимо знов і знов
працю, що світ відроджує, працю — основу основ.
Але — чи ж кожна праця достойна працею зватись?
Чи ж працює кат, коли точить із жертви кров?

Хай же загине цей світ, де бідняк і багач,
де хазяїн і раб, де радість і плач!

Слава вам, молот і серп у руках робочих громад,
що відбудовують світ — без класів і барикад!
Ти, Лагуті, так любов'ю до праці гориш, як ніколи
не горіли коханням Вомік, Маджнун і Ферхад!

З перської перекл. В Мисик

ДОЧЦІ ІРАНА

Чи в Іран ти, вітерець весни?
То шепни там дівчині Ірана:
За горами теплий і ясний
Розквітає край Узбекистана.

Труд людський тут вільний і міцний
Йде життям без гніту та омани.
Бачив я, з дівочих лиць тісний
Спав мішок, немов стіна Зіндана¹.

Рання квітка — усміх голосний —
Вийшла к сонцю із чадри тумана.
Цілий світ веселощами спить —
Лиш моя горить ще більше рана.

Я згадав про другий Схід, грізний
І про тебе в полоні корану.
Стисли горло сльози навісні,
Сором, гірко за дочку Ірана!..

Переклав Т. М.

¹ Зіндана — тюрма

ПОРТФЕЛЬ І ЗАШМОРГ

Ім'я Артур Бонкс не було псевдонімом. Це було справжнє ім'я молодого поета, яким він підписувався під своїми віршами. Але тільки під і над віршами, решта творів, які він здавав до друку, були підписані трьома маленькими літерами:— урс.

Це визначало, що людина не має сміливості брати на себе відповідальність за все, що вона може висловити на папері. Але це зовсім не визначало, що автор не ставив під цими творами свого справжнього імені, боячись переслідувань і ув'язнення за свої переконання.

І вийшло так, що між цими двома значеннями пройшов увесь шлях Артура Бонкса, як поета, журналіста і громадського діяча, аж до кінця його життя. Але щоб хто не подумав, що життєвий шлях його якимось містичним способом десь задалегідь механічно визначений, треба хоч у загальних рисах познайомитися з умовами розвитку Артура Бонкса і з його відношенням до цих умов.

Артур Бонкс народився 1905 року. Батько його був спочатку орендарем у Видземі, а потім новохазяїном, одним з тих, яких створила аграрна реформа, здійснена в результаті війни, революції і установчих зборів. Був він людиною досить забезпеченою, бо ще перед тим, як він став хазяїном, у нього була вже своя коняка і решта потрібного господарського реманенту.

Ця обставина і визначила те, що Артур Бонкс 1925 р. скінчив сільську гімназію, негайно після цього переселився в Ригу і вступив до університету на філологічний факультет. Одночасно з вступом до університету, він вступив також в соціал-демократичну партію — головню тому, що ще в селі познайомився з двома членами цієї партії з новохазяїнів і зробив висновок, що йому треба бути в її лавах, але ще більше мабуть через те, що в школі розбирав кілька творів

¹ Лінард Лайценс — визначний латвійський революційний письменник. Докладно про його життя і творчість див. статті у цьому номері журналу т. т. Івана Ле та В. Зедаяна.

Райніса і Аспазії і писав твори на теми з цих письменників. Виходило, що та партія, до якої належали обидва письменники, мусіла бути доброю партією, справжньою партією, ідеальною партією, як йому до переселення в Ригу завжди здавалося.

Ще більше тягло його до партії тому, що він і сам почав вправлятися в писанні віршів. І, нарешті, останній поштовх в обійми партії дало те, що хутко після переїзду Артура Бонкса до Риги, матеріальне становище його почало гіршати, а як здавалося, що нема перспектив на поліпшення найближчими часами, то йому девелоса подумати й про те, щоб остаточно стати на власні ноги. Після вступу в студентську спілку „Земгалія“ питання це було вже до певної міри розв'язане.

Відтоді не тільки почався його шлях як поета, але й з'явилася змога стати на службу, що була і дисить вигідна і разом з тим, давала матеріал для поетичної творчості— саме у підходящому для соціал-демократичного поета напрямку.

Відповідні партійні робітники або органи незабаром пристроїли його у міському відділі соціального забезпечення на посаду так званого куратора бідняків. В сферу діяльності куратора входив цілий ряд обов'язків. У визначеному для нього районі міста, він повинен був дбати про те, щоб на вулицях не було старців, або людей, що просять милостині. Усіх, хто старцював, належало надсилати або у відділ соціального забезпечення, де їх відповідно обробляли, або в притулок, коли вияснялося, що вони втекли з нього, або просто в поліцію, звідки їх висилали назад у село, якщо виявлялося, що старець приїжджий, або садовили на кілька тижнів у в'язницю за систематичне старцювання і рецидивізм.

Ці завдання дали йому змогу знайомитися з усілякими типами, а також з їх потребами і психікою. Інколи діло доходило до того, що Артур Бонкс переставав виконувати свої обов'язки і, зворушений історією якогонебудь горопахи, радив йому не показуватися в певних місцях і стерегтися того чи іншого представника влади, а потім писав чулі вірші, в яких з болізним надривом виспівував романтичність і красу старцювання, а в кінці, як моральний висновок, робив випад проти буржуазного суспільства.

Ці вірші Артур Бонкс друкував спочатку тільки в „Яунакас Зіняс“ і „Соціалдемократс“— в суботніх нумерах першої і недільних другої газети, але потім частково зійшовся з групою „Тривога“ і об'єднався з Олександром Чаксом, Петером Кікутом, Яном Гротом та іншими. Він і сам добре не знав, чому заприятелював саме з ними, але йому здавалося, що ця група найсуголосніша з його молодечим запалом і палким змаганням піднятися над рівнем повсякденності.

Артур Бонкс, сказати б, прищепився. Він увійшов і в студентське товариство і в товариство молодих поетів, і в кола старих членів партії і молоді, напівліберальної буржуазної інтелігенції.

Результатом виступів на літературних вечорах були і знайомства з дівчатами студентками і службовцями, що після закінчення середньої школи трималися нібито лінією поступу і через молодих соціал-демократичних поетів, що друкували свої твори одночасно в „Яунакас Зівяс“, навіть зблизилися з партією соціал-демократів. Становище здавалося міцним і цілком забезпечним,—на час перебування в університеті посада куратора бідняків, або інша відповідна служба, а потім кар'єра при університеті зі стипендією, закордонним відрядженням і званням доцента,—і Артур Бонкс незабаром по-дружився.

З одного боку здавалося, одружитися було завчасно. Але тут таки виникала думка про те, що радощів життя треба зазнати замолоду, не забуваючи собі голови турботами про науку і кар'єру. Такої думки тримався не один поет-класик і життя їх робилося від того щасливішим і в кожному разі цікавішим.

До цього моменту все йшло гладко й щасливо.

Але саме шлюб відхилив шлях Артура Бонкса мало не на дев'яносто градусів вбік від визначеного й початого.

Виявилось, що на зарплату і на гроші, які давала літературна робота, двом не прожити, бо обоє вони хотіли бути людьми культурними, тобто бути в курсі культурного життя країни і одягатися відповідно до вимог цього життя. Так виникли перші тертя на самім початку щасливого подружжя.

Проте, сама від себе ця обставина не могла мати особливого значення, коли б не довелося тісніше зв'язати себе з партією, щоб таким способом зробити відповідну кар'єру і збільшити суму життєвих благ.

— Ви, Артур Бонкс, повинні бути свідоміші. Ви поки стоїте надто далеко від ідеології і безпосередньої роботи нашої партії. Для університетської молоді в цей момент тільки наша партія є партія майбутнього, але тільки при тій умові, коли молодь буде жертвувати свої сили й знання на її дальше побудування і на залучення в лави партії робітничих мас. Самих віршів, які ви друкуєте, для того ще занадто мало, та вони й неприступні широким масам, бо дуже ще нестигли. Вам треба тісно зв'язатися з керівними партійними товаришами—це буде тільки корисно для вашої поетичної творчості. Ви повинні стати свідомим товаришем, повинні скинути з своїх очей ідеалістичну пов'язку.

Так сказав Артурові Бонксові раз у редакції секретар партії Хуго Рейдель. Порада ця була дуже до речі і припала

на такий момент, коли Артур Бонкс був найкраще підготований, щоб її сприйняти.

Настали зелені свята. Велика спілка письменників улаштувала грандіозну літературну вечірку-бал у своєму Сигулдському палаці.

Молода весняна зелень вкривала залами Гауї, горби і околиці кругом руїн старого замку. День був сонячний — по небу пливли легкі хмарки, обкутані прозорою поволокою. Пишно цвів бузок, тьохкали солов'ї на стрімких берегах Гауї, в кущах висистували й щебетали інші пташки. З веранди палацу далеко видно було вгору і вниз покручену ріку, над якою, як завжди, висів блакитнавий туман або та типова голубівь, яку малювали на своїх видах Гауї і Відземської Швейцарії переважна більшість старих і молодих національних художників.

Після полудня лімузіни один по одному, мимо завжди зачиненої величезної брами, мимо обор і наймитських хат колишнього маєтку, мимо величезних старих інбарів, під'їжджали до кухенних дверей, щоб, висадивши гостей, якнебудь обернутися в тісній простороні і стати коло пашенної комори.

З темного лімузіна вийшов керівний товариш соціал-демократичної партії, Август Брудер, що працював у галузі профруху, з своєю дружиною Розалією Звайгзне, директор ризького міського кредитного банку Криш Паушкіс, теж соціал-демократ, з елегантно одягненою дамою, і Артур Бонкс з молодою дружиною.

Бонкс був у світлому костюмі англійського сукна, з малесенькою краваткою на витриманому в рожевих тонах комірцеві і в літній сорочці. Достоту така сама краватка була у Криша Паушкісу, але на тлі його явності сорочки яскраво вирізнявся білий як сніг комірець, що після минулої весни вважалося уже не модним.

З перекинутим через ліву руку літнім пальтом, Бонкс на веранді вітався з письменниками, буржуазними і соціал-демократичними громадськими діячами, з їх жінками і дочками, знайомлячи декого з них також з своєю дружиною. Він скинув капелюх з широкими крисами, і теплий вітер з Гауї мав його довгим русим волоссям, раз-у-раз відкидаючи довгий локон на темнісірі очі.

— Знаменита погода, чудова погода! — говорив він усміхаючись. — Для мене, що оспівує природу, це незамінна погода! — жартівливо додав він, розмовляючи з жінками.

Нарешті під'їхав лімузін, з якого вийшли Стелла Біркс і її чоловік Бруно Біркс — постійний кандидат партії на урядові пости. Артур Бонкс одразу зробився серйозний і один із перших поцілував руку Стелли, а потім узяв її саквояж, щоб покласти на місце.

Услід за тим довелося поскоритися назустріч найстарішим і найвизначнішим партійним поетам — Аспазії і Райнісу, які йшли пішки просто від великої брами, щоб не об'їжджати обори і наймитських домів. Бонкс віддав Аспазії глибокий поклін і шанобливо поцілував руку, ще здалеку простягнену до нього тилною стороною. Тим часом, як він вівся з Райнісом, рука Аспазії переходила від одного до другого крізь ряди гостей.

На черзі були виступи.

У великому залі палацу, довкола чотирьох довгих столів, було дуже людно. Досить велика тиснява була й на веранді. У повітрі стояв змішаний запах пудри і пригорілої печені. В кутку за дверима примостився чоловічий вокальний секстет, і через кожні п'ять хвилин звідти долітала пісня типу „Держіться міцніше дорогої отчизни“.

Дзвеніли чарки і склянки всілякого розміру і з різними напоями. Час від часу з брязкотом падали під стіл ніж, або виделка.

Коли на мить наставала тиша, було чути, як плямкає багато ротів і люди, жуючи, глибоко зводять дух. Потім розтинався стукіт ножа об чарку і поклик: „Silentium“ — тихо, слухайте!

Незабаром черга дійшла до Артура Бонкса. Він дістав із внутрішньої кишені аркушики з останніми віршами і, відкинувши волосся з чола, почав читати. Прочитав один — розітнулися оплески, прочитав другий — оплески стали дужчі, прочитав третій — над столом пролетіла і упала на його тарілку напівзвіяла рожа. Бонкс не вгамувався. Він почав читати четвертий, який кінчався словами:

Притиснути до грудей
Ту, що дарує рожі“.

Цими рядками Бонкс кінчив свій виступ — оплески жінок довго не втихали. Руки з рожами простягалися до нього звідусіль.

Строфи мали свій зміст і значення. Вони були своєчасні і доречні. Це були строфи епохи.

Артуру Бонксу цього вечора пощастило. Він почав завоювати собі міцніше місце і ширшу аудиторію.

Він сам чудово це розумів. Смерком він блукав із Стеллою Біркс серед руїн лицарського замку і читав написи: „Руїни замку загрожують життю“, — „Робити фото коло руїн або у дворі замку заборонено“ і т. інше.

Стелла Біркс питала Артура Бонкса про його становище і нарешті сказала:

— Ваш яскравий талант потребує кращих умов, ніж ті, в яких ви перебуваєте тепер. Яке вам діло до старців на вулицях? Я поговорю де з ким із наших.

Це були саме ті слова, яких Артур Бонкс ждав цього вечора.

В той час, як він добивався цих слів, дружина його Клара гуляла за мурами замку з Кришем Паушкісом — жінка Паушкіса вже досить давно жила за кордоном, а дама, яку він привіз з собою, загадково зникла.

Всі вони добре випили, не кажучи вже про їду.

Танцювали цілу ніч, до схід сонця.

То був перший виступ в ширшому добірному товаристві — і виступ удалий.

Хутко після того Артур Бонкс був призначений на одного із постійних членів редакції партійної газети, одночасно оставшись — правда фіктивно, — також на посаді куратора бідних. На його обов'язку лежало керування літературним відділом газети, що перше не мав постійного керівника. Треба було показати і на цім полі свої здібності.

Досі Артур Бонкс бував на різних вечірках, які уряджала партія або партійні організації, випадково, як глядач, беручи в них активну участь тільки на особисті запрошення.

Тепер він був скрізь — чи то була прем'єра в Робітничому або Художньому театрі, районний вечір спортсменів, жіночих зборів Стелли Біркс з художньою частиною — Артур Бонкс був скрізь і писав про все звіти в партійній газеті, поволі удосконалюючись у змалюванні фактів і явищ таким способом, щоб піднести престиж і вагу організації. Популярність Бонкса зростала. Він став так званим улюбленим поетом на партійних вечорах.

Він умів писати вірші так, як вимагалось, — таким способом щоб вони відповідали на вимоги зверху і разом з тим були, суголосні з настроями низів.

Це вміння було результатом великої спритності і здібності до компромісів.

У Бонкса з'явилися нові знайомства і зв'язки. Як молодий член партії, він ставився з більшою чи меншою пошаною до кожного старого члена і робітника. Разом з тим, він ніколи і ніде не допускався помилки: завжди перший кидався цілувати руки Стеллі Біркс, Аспазії та іншим визначним жінкам і раз-у-раз старався робити послуги старим літературним робітникам, допомагаючи їм нести портфель або подаючи його. Надто спритно навчився він писати похвальні рецензії на книжки або окремі твори старих і визначних поетів, бо цього вимагала дисципліна і турбота про нові сили.

Артур Бонкс почав визначатися в партії. Жилося непогано, але й не дуже добре, як йому самому здавалося.

Тепер, коли минув майже рік, він вважав, що, приїхавши в Ригу, він спочатку був дуже наївний і не вмів показати товар лицем. Тоді він майже зовсім не бував у ресторанах, або Café de l'Opera, а тепер з'явилася не тільки звичка, а й потреба

раз-у-раз бувати в них. У кав'ярні Опері, на розі Вапняної і бульвару Аспазії Артур Бонкс сидів коло одинадцятої години ранку, коли не щодня, то через день неодмінно. Там він зустрічався з старими і відомими буржуазними письменниками, що опублікували кожен по кілька книжок. Там існувала традиція випити по чашці мокка з печивом, викурити сигарету і сказати офіціантові два-три приязних слова на додачу до чаєвих. Там переказували один одному новини сімейного, громадського і літературного життя, а також зондували ґрунт щодо можливості видання того чи іншого із старих або нових творів. Там таки улаштовували всілякі комерційні справи. Відкопували жіранти векселів, вишукували кредити на побудування дач тощо. Нарешті, там можна було зустрічатися з дамами, коли була в тім потреба.

Артур Бонкс використовував кав'ярню повною мірою: він дізнався, між іншим, про події внутрішнього життя інших редакцій і переказував представникам їх свої редакційні новини, але завжди тільки в тій мірі, в якій це відповідало його інтересам, бо точнісінько так само робили всі його колеги. Коли в когонебудь з'являвся в журналі новий вірш, то решта, щоб показати свій інтерес до творів або досягнень товариша, говорили звичайно фразу, на зразок такої: „Ти знову, Бонкс, змайструє поезію“, або: „У твоїх віршах повіяло надзвичайною свіжістю, Валдіс“.

З самого початку на Артура Бонкса там дивилися помітно звисока, але після того, як з'ясувалося, що він найкраще за всіх знайомий з творами решти письменників і вміє похвалити їх, або навіть цитувати на пам'ять окремі строфи з їх віршів, його хутко визнали за майже рівноцінного. До того ж, і буржуазні поети відчували і розуміли, що за Бонксом стоїть впливова політична партія, якій належить майже третина всіх парламентських мандатів, яка має своїх людей в ряді банків на посадах директорів, а також дістає іноді для своїх членів міністерські портфелі. Але поет мусів бути найперше товаришем і аж потім членом партії. Мало того, всі вони по товариському посміювалися над відношенням своєї партії, групи або редакції до культури і її носіїв — письменників та поетів, хоч ніхто з них жодним способом не насмілювався б ударити при цьому, так би мовити, кулаком по столу і заявити: такій сволоті я не служу! Так само і Бонкс, добре розуміючи всю огидність подібної дворушності, все ж, ніколи не зважився б, навіть натякнути, що ті, хто воліє не говорити про це, така сама сволота, як і ті, кого вони хотіли б назвати сволотою.

Так стояла справа в кав'ярні Опері. В редакції трималися іншої традиції: частенько, особливо в дні виплати зарплати або гонорару, приносили „бастіанку“, себто найкращу горілку і тут таки випивали, заїдаючи ковбасою і білим хлібом. Спочатку Бонксові здавалося, що цей звичай не можна погодити

з гідністю редакції соціалістичної газети — він не хотів брати участі у випиванні, подібно до того, як постійні одвідувачі кафе Опері не хотіли приймати його в своє товариство. Але шукто обійшлося і Бонкс сам став одним з найдоепніших учасників цих банкетів: у нього завжди знаходився каламбур на адресу якогонебудь партійного туза, — певна річ, цілком юльоний і незлостивий.

Вечорами після скінчення роботи в редакції, коли були гроші, звичайно, йшли в популярний „Народний“ ресторан. Там грав оркестр і можна було півголосом підспівувати. Коли хто діставав більш-менш значний гонорар, то був звичай ставити своїм коштом вечерю в „Народному“ ресторані. Бонкс і деякі з його молодих колег були там постійними відвідувачами, які задовольняли свої кабацькі потреби тільки в цьому ресторані.

Власне, там було далеко зручніше, ніж у кав'ярні Опері: серед близьких товаришів можна було більше поговорити — надто після кількох бокалів янтарного вина.

— Олімпієць Гете теж любив розважатися вином. Від вина і пива не відмовлялися найкращі розуми людства. Чому ви думаєте, що нам не можна приємно побавитися за чаркою „бастіанки“, що дістала свою назву від імені міністра — члена нашої партії? Це соціал-демократичний напій. П'ючи свій партійний напій, я зовсім не роблю нічого непартійного, — сказав одного разу Бонкс у ресторані.

Другого разу він сказав:

— Так, я — лакуза, і всі ми — лакузи, а не поети. Марнуємо найкращі години свого життя в редакціях, кав'ярнях, ресторанах і буржуазному університеті. Крил, крил! Я хочу летіти. Нехай чиста небесна блакить врятує мене від кошмару ночі й інтелектуальної смерті! — Втакому разі він переходив на ритмічну мову і пробував експромтом на місці компонувати вірші.

Після одної безглуздої ночі, уже зовсім над ранок, коли голоси цілком похрипли, Бонкс виголосив таку тираду:

— Ібсен, Генріх Ібсен, сказав: „пити — це значить боротися з темними привидами, що живуть у наших серцях і душах; писати вірші — це значить творити суд справедливою рукою над самим собою і не милувати себе“. — Це великі слова, — так, великі саме цієї ночі. І корпорантові може надокучити те, що мабуть справжнього плазування у нього не виходить. Ми не здібні навіть плазувати. Підіймаю бокал за справжнє, послідовне плазування.

Бонкс сам не помічав того, що крилося в цих словах і шукало вислову. Другого дня після таких вибриків, він здався сумним і докоряв собі: „Вчора я, здається, наговорив надто багато. Не треба цього. Це несе смерть“.

Він сидів на краю ліжка і філософував. Молода дружина його в таких випадках не хвилювалася. У неї не було доста-

тніх причин для хвилювання. Бо коли чоловік її сидів у „Народному“ ресторані, вона, звичайно, зустрічалася в кав'ярні Опері з Кришем Паушкісом.

В такі дні Артур Бонкс писав вірші про шукача золота в стародавньому Єгипті, що мусів цілий вік свій перебувати під землею з малесенькою лампочкою на чолі, з кайлом у руці, глечиком на воду біля пояса, тим часом, як результатами його роботи користується фараон, для оздоблення свого саркофага.

До того всього, Артур Бонкс ще побоювався, що секретар центрального комітету партії Хуго Рейдель може дізнатися, що він марнує час в „Народному“ ресторані або в кав'ярні Опері. З цього можна було зробити висновок, що він може перейти до буржуазії або пошкодити партії зайвою балаканиною.

Але побоювання його розвіялися зовсім, коли він раз випадково зайшов у ресторан малого Берменського парку — ресторан далеко шикарніший, ніж „Народний“. Артур Бонкс знайшов там Хуго Рейделя в такому товаристві і в такому стані, що з подиву прикипів до місця з роззявленим ротом. Секретар пив і їв за одним столом з тими, кого в партійній газеті доводилося часто лаяти, називаючи гнилим елементом, людьми, що полюють за державними посадами, прихильниками родинного життя, марнотратцями народного добра і т. інше.

Незабаром після цього випадку Артурові Бонксові довелося зробити нове відкриття. Перед тим він був одним із головних учасників публічного літературного диспуту, який улаштувала культурна комісія соціал-демократичної партії. Темою диспуту була новітня література. Диспут майже нічим не відрізнявся від багатьох попередніх, у яких брали участь, як Бонкс, так і інші молоді соціал-демократичні поети, проте було в цьому диспуті і дещо нове: в його рамках не можна було спокійно обмежитися соціал-демократизуванням буржуазної літератури і обуржуазненням соціал-демократичної, маючи на увазі одну спільну мету, укриту під машкарою ледве помітного неозброєному окові компромісу.

Саме про це доповідав на диспуті революційної молоді один із промовців лівого фронту:

— Тільки для того, щоб краще замаскувати цю спільну мету, влаштовується диспути, подібні до сьогодиншнього. Мета їх — виробити найкращий метод маскування. Це ви називаєте творенням літературної форми.

Під час цієї революційної промови з перших лав чути було всілякі звуки: голосні розмови, човгання ногами, зрідка навіть свист. Декілька чоловіка із найелегантнішого товариства встали і походжали вздовж рядів, засунувши руки в кишені, неначе ніякого диспуту і не було. Артур Бонкс з Валдісом Гравієм демонстративно вийшли в залу, але потім вернулися і, зупинившись у дверях, почали ждати.

Керівник диспуту не раз вимагав додержання тиші і робив промовцеві зауваження, пропонуючи говорити по суті і не вживати непарламентських висловів.

Почулися вигуки:

— Припинити, припинити!

Проте, промовець говорив далі. Опинившись на трибуні, він завзявся повно використати незвичайну для демократії змогу поговорити, бо легальних революційних організацій не було, і молодим письменникам з робітників-комуністів улаштовувати свої диспути не доводилося.

— Ви молоді письменники, що служите соціал-демократам, письменники, серед яких є чимало здібних юнаків, — невже ви не розумієте, що служите буржуазії і фашизмові, невже ви не свідомі того, що, криючись під літературною формою, — як під шкаралущею, ви так само зраджуєте і дурите робітників, як і ваші надхненники — великі лідери і високі ідеологи?

Голова дзвонив, закликаючи до порядку. Він навіть встав. Але оратор не вгамовувався:

— Взяти хоч би Артура Бонкса, який старається здаватися таким неприступним і розумним, що не може витерпіти запаху поту, властивого моїй промові, і сховався в дверях між залом і вестибюлем, — так ото цей Артур Бонкс, що стоїть тепер там, на порозі, чим він, власне, відрізняється від великого лідера Августа Брудера, так добре відомого робітничому класові своїми ділами, що й говорити про це тут не доводиться? Хіба Бонкс у своїх віршах не буде ідеологічно таку саму дачу, яку побудував з дерева і цегли старий профспілковий бонза?

Звідусіль посипалися голосні вигуки, що хотіли збити промовця і примусити його замовчати. Бонкс кілька разів поривався пройти вперед, але тут таки зупинився. Йому здавалося, що треба швидше попросити слова і виступити з відповіддю, щоб добре вилаяти супротивника за некультурність і брутальність.

Керівник диспуту стояв, оглядаючись довколо себе. Спортисти, затягнені в реміння, теж звелися на ноги. Зза них виглядали гладко зачісані молоді хлопці з червоними хусточками в грудних кишенях — агенти охоранки. Був момент, коли здавалося, що от-от всі юрбою кинуться до промовця і просто з трибуни кинуть в підвали політичної управи.

Бонкс добре бачив, що діється і злякався, що диспут може зірватися і він таким чином не дістане слова. А говорити треба було — це могло зробити далеко більший ефект, ніж застосування сили на літературному диспуті, проти чого могла б голосно протестувати нелегальна і навіть закордонна преса. В результаті — небажаний скандал і компромітація. Арештувати можна потім — без галасу. Бонкс швидко пішов.

від дверей через увесь зал до стола голови і серед гомону попросив слова.

Голова туж мить звернувся до промовця:

— Я позбавляю вас слова.

Але той, зовсім не збентежився і казав далі:

— Я звертаюся, молоді письменники, до тих з вас, котрі думають і мають бажання робити користь робітничому класові своєю діяльністю письменника або поета, себто до тих, хто бажає бути поетом, бійцем робітничого класу: вступайте в наші лави! Виходьте на бій проти війни, на оборону СРСР, за всесвітній Союз Соціалістичних Радянських Республік! Але ви повинні щохвилини бути готові піти в тюрму за те, що пишете вірші,—в тюрму, де нудяться наші справжні революційні поети. Чи готові ви до цього? Чи волієте далі взаємно облизуватися в соціал-демократичних і буржуазних газетах та журналах, загрузнути в болоті і, остаточно розклавшись, загинути? Вибирайте, і ви будете або поетами, або падлом!

Промовець перекричав гомін, що зростав з кожною хвилиною, і, зійшовши з трибуни, попростував до виходу. Слідом за ним культурно і чемно пішов один із гладко зачісаних молодих людей, що розумів, який характер має вечір. Артурові Бонксіві згадалося, як він у „Народному“ ресторані цитував Ібсена, а другого дня боявся, що наговорив зайвого. Такий самий страх напав на нього і тепер. Як відповісти на означення: падло? Ні, на такі зухвалі речі не схоче відповідати жодна культурна людина,—думав він, зійшовши на трибуну і розкривши рота, щоб заговорити.

Раптом йому спало на думку щось ніби зовсім несподіване і після досить довгого і туманного вступу, він сказав:

— Ті, хто так думають і говорять, убивають літературу. Навіть у вашій власній сфері, колеги з лівого боку, немає єдності щодо літературних напрямків,—у вас відбуваються суперечки. І як на вас дивляться в Москві? Вас обвинувачують у ліфівщині—дрібнобуржуазному напрямкові, що шкодить робітничому класові.

Артур Бонкс розвивав свою думку по лінії демагогії і провакації, щоб таким способом не тільки спробувати довести неробітничу і антипролетарську суть промовця, а також поглядів і творів революційних письменників, а й згладити враження, яке справила на частину аудиторії промова революційного поета.

Потім оголошено закінчення диспуту і висловлено подяку учасникам і відвідувачам.

Того самого вечора Артур Бонкс зробив нове відкриття.

Після всього, що сталося, у нього було таке відчуття, неначе він трохи застудився і схопив нежить. Тому він пішов не додому і не в кав'ярню Опері або „Народний“ ресторан,

в один із перших і найтрадиційніших ризьких барів—„Фок-строт-діле“.

Він зайняв місце в куточку, щоб краще спостерігати і одночасно обдумати пригоди цього дня за чаєм і невеликою карafkaю бастіанки.

Після двох чарок, мозок Бонкса почав працювати жвавіше. „Чи не провалився я по суті з своєю промовою?“—спитав він сам себе.—„Таким способом неможливо захитати становище лівофронтовиків. Виходить, що я тільки зміцнив їхні позиції, бо мені не можна вірити. Кожна така наша атака тільки зміцнює їх позиції. Чому? Егеж, чому це так? Мені не можна вірити, бо я сам навряд чи вірив тому, що говорив. Ці „ідеальні“ дияволи просто нюхом чують укрите за словами. Деякі навіть усміхалися. Погана ознака, погана ознака, Бонкс,—поет, Артур Бонкс.“

Вересклива, громохка, повна безсоромного глузування музика джаз-банду примусила Бонкса звернути очі і думки на пари, що танцювали.

В цей момент відчинилися двері окремого кабінету, зза розсунених порт'єр з'явилася нова пара і, розпалена вином, пустилася танцювати, не послабляючи тісного сплетіння рук.

То були—дружина його Клара Бонкс і директор кредитного банку Криш Паушкис.

Ніби не сталося нічого особливого. Сам він, Артур Бонкс—теж був у ресторані, але ріжниця полягала в тому, що він був один, а не з дружиною Паушкиса, тим часом, як Паушкис був не один, а з його—Артура Бонкса—дружиною.

Склавши в думці таке рівняння, Бонкс все ж не витримав. Вийшло не зовсім так, як у ресторані Верманського парку у Рейделя з казнокрадами, або на диспуті про форму і зміст. Чи все таки було щось спільне?

Та він не витримав.

Вийшов невеликий, цілком пристойний скандал, правда, головню в таксі, а не в приміщенні бара.

Минуло кілька тижнів і Артур Бонкс позбувся дружини. Вона не перейшла також до Криша Паушкиса, а зупинилася десь на півдорозі, неначе на порозі. Маючи службу, вона вважалася за самотійну.

Історія мала романтичний характер і її палко обмірковувано у всіх колах громадянства, отже Бонкс зробився свого роду романтичним героєм. Це визначало велике збільшення числа прихильників не тільки його нових віршів, але й його самого.

Одночасно йому пощастило створити ґрунт для теоретичного і практичного примирення з тим, що сталося. Він не міг примиритися тільки з тим фактом, що винуватцем події був Криш Паушкис, шанований член його партії. З цієї обставини уперто виникали нові й нові питання, на які не було

виразної відповіді. Чи піти за прикладом Паушкіса, чи засудити його?

В дійсності вийшло так, що Артур Бонкс і засуджував Паушкіса і разом з тим, брав з нього приклад. Виявилось, що в даних умовах іншого виходу не було.

Минали дні, і життя уміщалося в рамках цих днів. Життя Бонкса протікало звичним порядком, не вважаючи на те, що він був тепер вдома сам один. Сусідня кімната, де колись жила й спала дружина, тепер стояла порожня. Навіть ліжка там не було. Аж тепер з'ясувалося, що хоч вони й жили з Кларою разом, але не було між ними ніяких внутрішніх зв'язків, що стимулюють спільне життя і створюють таке становище, в якому не може статися те, що сталося з ними.

Артур Бонкс відчув це того дня, коли з'явилася до нього з квітами Візбулите Дедзіньш, одна з давніх прихильниць його віршів. Півтора року тому вона скінчила середню школу і не знала, що починати далі: можна було піти в університет, але скінчення високої школи не розкривало ніяких перспектив на те, що її матеріальне становище стане кращим, ніж до університету або під час перебування в ньому.

Візбулите дуже цікавилась питанням про те, чому покинула Бонкса його дружина Клара. Бонксові довелося широко і з усіма подробицями розповісти їй всю історію з початку до кінця.

Коли Артур Бонкс замовк, Візбулите сказала;

— Ви маєте рацію.

Відтоді вони зробилися приятелями, а через деякий час Візбулите оселилася в порожній кімнаті Бонкса. Все це здавалося незвичайно заплутаним, але можна було не звертати уваги на те, що говорили й думали з цього приводу довкола нього, і тоді все робилося дуже звичайною річчю.

Далі діло пішло так, що Візбулите скрізь ходила з Бонксом — на письменницькі вечори і в громадських справах, в кав'ярню в „Народний“ ресторан. Вона зробила певний вивід із того, що сталося з Бонксом.

Однак, з другого боку, Бонкс почав відчувати напади незрозумілої тривоги, його душило незадоволення, і він чимраз частіше почав заглядати в „Народний“ ресторан. Коли раніше це траплялося спорадично, то тепер це стало звичкою.

Разом з тим, він почав писати більше, ніж перше. Він складав довгі вірші до юбілеїв старих партійних робітників, а юбілеї тоді випадали досить часто.

Коли стало відомо про те, що наближається день освячення дачі Августа Брудера, Артур Бонкс написав і на цю подію велемовне привітання, над яким працював два вечори поспіль, бо початок був витриманий в занадто високому стилі, і хоч як не хотілося, а кінець-кінцем довелося таки зректись закінченого вже варіанту і писати новий, з другим

встановленням—у душі легкого, незлостивого гумору, при
чим твір кінчався такими рядками.

Хай дасть тобі силу у власному домі спочинок
Соціалізму високо піднести будинок.

Після освячення дачі, Артур Бонкс дістав вказівку про
небажаність появи його майбутніх творів у буржуазних жур-
налах і газетах. Чому? Бо надходили парламентські вибори, і
комуністи, посиляючись на приклад поетів, могли скомпро-
мітувати партію в очах мас і таким способом відтягти голоси
робітників. Коли б не це, ніхто не заперечував би проти
співробітництва в буржуазній пресі. Після скінчення виборів і
перемоги над демагогією комуністів сподівалися відновити
попереднє становище.

Для заробітку це був тяжкий удар, але тут виникало пи-
тання: чи мала ця постанова принциповий характер, чи оста-
валася в силі тільки на час виборів? Але як же так? Невже
діло мало таку саму підкладку, як випивання секретаря пар-
тії Рейделя з казнокрадами в ресторані Малого Верманського
парку? Отже брехня? Обман?

Неможливість друкуватися в виданнях буржуазних угру-
повань відбивалося на матеріальному становищі Бонкса, тому
виникало нове питання—про потребу компенсації з якогось
іншого джерела прибутку.

У міському кредитному банку, в наслідок смерті одного
з директорів, відкрилася вакантна посада, яку треба було
віддати кандидатові партії. Бонкс, не довго думаючи, виста-
вив свою кандидатуру. Проте, посади не дістав.

Через деякий час з другою дружиною сталася така сама
історія, як з першою. Візбулите Дедзінш була така цікава
жінка, що на вечорі преси була навіть виставлена її канди-
датура на звання королеви преси і, кінець кінцем, сталося
так, що адвокат і депутат сейму, член своєї ж партії, Карл
Пірсонс, зміг запропонувати їй дуже цікаві і веселі прогу-
лянки, а це вабило її незрівняно більше, ніж теперішнє пере-
бування на одному рівні в поезії і житті. Життя вимагало
різноманітності, різноманітність виходила з перемін, а про
переміни турбувався товариш Пірсонс.

Але в даному разі питання було складніше в тім розумінні,
що Клара вибралася охоче, а Візбулите взагалі не хотіла
вибиратися.

Це гнало самого Артура Бонкса з дому. Аби якнайшвидше
піти кудинебудь—геть-геть!

У цей самий час йому стороною пощастило дізнатися, що
синекура в кредитному банку не дісталася йому через те,
що він останніми часами сильно випивав. Підтримуючи його
кандидатуру, партія могла скомпромітувати себе ще більше,
ніж тепер.

„А як же Криш Паушкис?“—спитав себе Артур Бонкс. „Криш Паушкис не тільки пив, але ще й спокусив Клару. А Карл Пірсонс? Пірсонс не тільки пив, але й спокусив Візбулиту. А великий вождь залізничників Вейбелдорт? Хіба не розходився по всьому залу засідань сейма запах горілки і трахтира, коли він з'являвся і займав своє місце на лавах фракції?“

То були перші питання, які стали перед Артуром Бонксом, коли він почув розмови й докори за те, що він останніми часами прилюбився до вина.

„А я сам—хіба я раніше пив? У цій атмосфері мимохідь починаєш пити, крім „Народного“ ресторану, нічого привабливого кругом нема“.

Це були тільки думки. Вголос Артур Бонкс їх не висловлював. Він не смів висловитися одверто, бо не розумів, що втрачати йому нічого, крім служби. Отже він боявся. Чи то був страх за посаду, чи за що інше—про це він не хотів думати.

Як—він не раз одверто виступав проти лівих, проти революціонерів, навіть зовсім щиро бажав, щоб цих некультурних крикунів забрали в політичну управу і гарненько провчили. А тепер він мав би одверто говорити і робити те, проти чого він увесь час боровся.

Як видко, він боявся цього. Але як не піти на це, то все залишиться по-старому. Доведеться і далі робити те, що він робив досі. Він стане падлом, як висловився колись на диспуті молодий революційний лівофронтвик. Тепер він уже сидів у центральній в'язниці і—хто знає—може, провокаційна промова Артура Бонкса того вечора була до певної міри причиною його арешту?

Ці питання частенько не давали йому спокою. Вони напирали так настирливо, що Артур Бонкс утримувався від усяких вихваток проти революціонерів, бажаючи зробитися маленьким і непомітним і таким способом примусити забути те, що він наробив.

Жити все ж треба було, і він чимраз більше почав засвоювати філософію легкого життя, себто—відкидав кожне утруднення висновком, що це тільки жарт життя, а коли це жарт, то життя гарне, бо жарти сприяють доброму настрою, а добрий настрій любить жарти.

Ця філософія привела Артура Бонкса до того, що він вирішив зміцнити свою кар'єру заради жарту. Він сказав собі: „Якого чорта я плутаюся з усякими приклонницями, так би мовити, зі сторони. Далеко розумніше вигідно пристроїтися в сім'ї старого члена партії, шановного товариша Рубена“.

Він почав ходити на побачення з середушою дочкою Рубена—Байбою—дівчиною приблизно одного з ним віку,

кінчала консерваторію і претендувала на пост примадонни національній опері. Здійснення цього наміру вимагало великих зусиль. Однак діло дійшло до того, що конче треба було звернутися до старої Рубенихи і просити руки дочки, бо в домі Рубенів щодо цього існувала дуже сувора дисципліна.

— Ви, Артур Бонкс, що не кажіть, а все таки поет, а моя дочка співачка. Пара вийшла б непогана. Але у вас непогана репутація. Боюся, щоб з моєю дочкою не сталося те саме, що сталося з вашою першою і другою дружиною. Ні, Бонкс, доки мої очі не закрилися, я не дозволю, щоб моя дочка пішла по такій дорозі.

Це була добра наука. Отже, винен був він сам. Такої думки трималися в партії. Криш Паушкіс, Карл Пірсонс — це були юпітери, а Артур Бонкс був биком.

Це був удар просто в чоло, смішний удар у цім смішнім житті. На подібний сюжет можна було б написати цілу поему під назвою: „Як партійний поет сватався до партії“. Виходив надзвичайний матеріал для Бонксової філософії жарту.

Так минуло три роки.

Артур Бонкс дечого навчився. Одну книжку віршів він уже випустив, другу готував до друку. Керівні буржуазні журнали вмістили про нього прихильні рецензії. А проте він не почував себе тим Артуром Бонксом, яким уявляв себе, і сподівався згодом побачити в той час, коли щойно приїхав до Риги і вступив у соціал-демократичну партію.

Беручи на увагу брак у масах класичної літератури з теорії марксизму і бажаючи заповнити цю прогалину, секретар партії Хуго Рейдель переклав „Людвіга Фейербаха“ Фрідріха Енгельса. Артурові Бонксові доручили написати для газети рецензію на нову книжку. Треба було прочитати її, і він натрапив на таке місце:

„Під матеріалізмом філістер розуміє жадібність, пияцтво, шанобство і тілесні насолоди, розпусту і скупощі, погоню за грішми і шахрайство — коротко кажучи, всі ті огидні пороки, яким він сам потай віддається. Ідеалізм для нього визначає віру в добродетель, любов до всього людства і взагалі „кращий світ“, про який він кричить перед іншими і в який він сам починає вірити, може тільки тоді, коли в нього з похмілля болить голова, або коли він збанкрутував, — словом, коли йому доводиться зазнавати на собі самому неприємні наслідки матеріалістичних надуживань“.

Це місце Бонкс навів у своїй рецензії. Після того він довго не міг зрозуміти, чому його рецензії не друкують. Кінець-кінцем, стороною в редакції пощастило з'ясувати, що статуту дуже добре можна прикласти до нього самого і тому етактовно підходити до питання жартівливо.

Так, питання справді мало смішну сторону.

В одному німецькому трактирі Бонкс прочитав написаний на стіні лозунг: „Спокій—перший обов'язок громадянина“.

Він повинен був зберігати спокій, бо про його спокій дбали.

В ті дні, коли Артур Бонкс думав про ці речі, заподіював собі смерть один з юнаків, що стояв близько до соціал-демократичної партії.

Після себе він залишив надряпані на клаптику паперу слова Канта. „Смерті найменше бояться ті, що їх життя найбільша вартість“.

„Невже життя цього чоловіка мало таку велику вартість, що він не боявся смерті?“—думав Бонкс. — „Він, навпаки, боявся жити, тобто, боявся говорити й писати про причини, які заважали йому остатися серед живих! От до якої міри зіпсованості дійшов цей чоловік“—робив він далші висновки. — „А тим часом він мені близький. Не раз ми виступали разом на літературних вечірках і не раз сиділи за столом у „Народному“ ресторані. І ніколи, навіть у п'яному вигляді в ресторані, в нього не ставало сміливості вдарити кулаком по столу і висловити те, що таїлося в нім давно і штовхнуло до самогубства. От у якій атмосфері ми живемо“.

Він написав поезію „Пам'яті друга“, закінчивши її такими словами: „Може колинебудь вичерпаються і мої сили, і тоді мене закопають біля тебе“. Він довго бився над правильною римою, але нічого не вийшло, і він заспокоїв себе тим, що саме неправильна рима в даному разі правильна, бо треба створити відчуття несуголосності речей, про які він писав.

Після цієї смерті Артур Бонкс зробився задумливий і песимістично настроений. Часами у нього вихоплювалися фрази про гидке життя, розклад, відсутність мети і повільне загрузання в болоті, де квакають жаби.

Він перестав дбати про свій зовнішній вигляд: ходив почасти в брудному комірчику і зім'ятій краватці, ходив у штанах, що давно не бачили праски і голився від нагоди до нагоди. Свій портфель він жбурляв з такою ненавистю, неначе в ньому лежали первопричини, що штовхнули покійного поета до самогубства і нагнали на нього задуму. Він став частенько виїжджати за місто в рибальські села на березі моря і блукати там на самоті. Йому подобалося спостерігати, як пливе по хвилях колода, що одірвалася від сплаву і заблукала. Така колода розважала його більше, ніж корабель, що відпливав у далечінь. Одного разу він записав у свій блокнот: „8/VII. Сьогодні по морю пливла одна колода“. Вернувшись додому, він довго перечитував написане. Другий запис був такий: „15/VII. Сьогодні був туман. Крізь туман над морем літає невидима птаха: шелесть крил над водою поволі даленіє“.

„Чи не виступити одверто проти всіх, проти всіх — проти Брудера, проти Рейделя, проти Стелли Біркс, проти всієї партії і її безглузлого існування?“

Інколи він ту ж мить давав відповідь на поставлене питання: „Але з цього нічого не буде“!

„В такому разі мені доведеться перейти до комуністів. Це значить перейти у в'язницю. Але чи приймуть мене? І чи витримаю я? Не варто роздумувати про це“. — Дійшовши до цього місця, він, звичайно, махав рукою, ніколи не аналізуючи питань практично до кінця. Надто глибоко вкорінилася в ньому звичка боязко обходити, шанобливо притуляти уста до руки і кланятися.

„Я один і навіть поговорити з іншими партійцями, що задумалися над становищем, не смію. Доведеться відкласти до кращих часів. Тепер трудно“.

Восени втопилася молода партійна поетеса. Вона пройшла ряд етапів у товаристві поетів і лідерів. Вона не пробувала шукати іншого виходу, а чимраз більше замикалася в собі із своїм песимізмом, і Бонксові, кінець-кінцем, довелося писати некролог. Некролог треба було писати дуже обережно, дуже м'ярко, в сердешних піднесених тонах, неодмінно зазначивши, що її ніжна душа не змогла витримати гнітючої атмосфери реакції і тому шукала рятунку в небутті. Він навів також кілька рядків з її передсмертних віршів

„Те, що утрачено, минуло,
І кожен примиряється на тім,
Що скінчено танець життя.
В чім фокус? Мало дати, більше взяти.
Але кінчився й фокус.
Нема потреби починати спірку.
Німих, блідих надходить гість
І хор печальний реквієм співає“.

„Яку брехню я повинен писати!“ — мало не плакав Бонкс, сидючи над некрологом. „Адже не тому вона заподіяла собі смерть, що самогубство — її професія. Вона зробила собі кінець тому, що була розбещена не тільки фізично. Її мислення і розум були здушені зашморгом, коли один із наших найкращих лідерів викинув її із свого ліжка“.

Самогубства набули характеру епідемії. А бацिला тайлася в самій партії. Укусить брудна воша і зараза вчепиться, як під час тифу.

„Надходить моя черга“ — міркував Бонкс і писав одну поезію по другій, сповняючи їх тугою безнадії.

Замість морського берега він почав тепер вчашати на кладовище.

На кладовищі він блукав поміж рядами хрестів. Як суворо точно була відміряна і відмежована від інших кожна сімейна ділянка. Принцип приватної власності перенесено навіть

на останки цих людей після смерті, так він увівся в їх тіло і кістки.

Артур Бонкс записав у свій блокнот вирізьблений на мармуровому хресті золотий напис:

„З праху ти створений і прах твоя доля“.

Знайшовши в один із дальших днів у себе дома цей запис, він здивувався, не розуміючи, яким способом він міг опинитися в його блокноті. Навіщо? За яких обставин і для якої мети?

Нерви його були остаточно розхитані спиртними напоями і курінням. Він нюхав кокаїн, коли щастило дістати і дуже полюбив невеликі кабацькі скандали, під час яких ніколи не торкався своєї вини, а говорив про речі, дуже далекі від питань, що його цікавили,—про надто голосну музику і про те, що офіціант подав витхле пиво.

Писав вірші приблизно такі:

„Ти труп живий і знаєш,
Що мертве все навкруг.
І як ти не зітхаєш—
Смертельний твій недуг“.

У портфелі він носив досить довгу конопляну мотузку.

Раз у листопаді вночі лив холодний дощ.

Бонкс узяв портфель і вийшов з дому, радіючи на плюскіт води на тротуарах, яка блищала калабанями. Вітер так сильно рвав його капелюх, що доводилося тримати його рукою.

Він швидко увійшов у „Народний“ ресторан.

Другого дня у великій вечірній газеті було надруковано жирним шрифтом уперек усїєї сторінки:

„Даугава повернула нову жертву—це молодий поет Артур Бонкс“.

Далі говорилося про те, що —

„... покійний останніми часами був меланхолійний, але нічим не виявляв свого наміру зробити фатальний крок. До роботи ставився сумлінно і ні на що не скаржився. Причини смерті залишаються загадкою. В покинутому на березі зовсім порожньому портфелі знайдено мотузку з приготованим зашморгом. Чому поет віддав перевагу холодним хвилям Даугави перед зашморгом—не відомо. Гадають, що портфель і зашморг він залишив з символічним значенням.“

Переклали *Вл. З. та ВС.*

ПІСЛЯ ЖОВТНЯ

1930 РІК

У р и в о к

Зима минає, весна йде на поля;
Глитайська зграя не розгуля —
Колективізація перерізала шлях,
Надійде суцільної літо:
глитайські підступи буде розбито.
Трудящих зоря ясна —
на колгоспних лажах.

Ще не скінчилися часи боїв.
За начмаз хапаються глитаї:
„— Ой, Аллах, релігія гине,
найцінніше — віра гине,
святі закони твої“.

Вони той начмаз беруть,
щоб зірвати колгоспну путь,
Та ми будувати взялись,
не буде так, як колись!
Глитаїв турбота взяла,
щоб стріляти в наші голови ізза вугла.
Ми скажених собак припиняли довгий час
тепер ліквідуєм як клас.
Не раз уже глитаї, не раз
як обріз, піднімали начмаз.
Даремно, даремно піднімають його,
наше краще життя — колгосп.
Колгоспний фронт зміцнім
великим планом весняним!

З адигейської переклав В. Очерет